

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

ДЕПАРТАМЕНТ „ПРАВО“

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на

дисертационен труд за присъждане на образователна и
научна степен „доктор“ по научна специалност 3.6, „Право“,

на тема:

**Структура, организация и процесуални основи на
първоинстанционното гражданско правораздаване в България
от 1878 г. до 1948 г. и сравнение с настоящата уредба**

Докторант: Александър Велинов Ангелов

Научен ръководител: доц. д-р Петя Стефанова Неделева

гр. София, 2022 г.

Дата на провеждане на заседанието на научното звено, допуснало дисертацията до защита:

Дата, час и място на провеждане на публичната защита:

Състав на научното жури:

ВЪТРЕШНИ ЧЛЕНОВЕ:

- 1. Проф. д-р Екатерина Михайлова**
 - 2. Доц. д-р Деница Топчийска**
- Резервен вътрешен член: доц. д-р Деяна Марчева**

ВЪНШНИ ЧЛЕНОВЕ:

- 1. Проф. д-р Тенчо Колев**
 - 2. Доц. д-р Петър Бончовски**
 - 3. Доц. д-р Михаил Малчев**
- Резервен външен член: проф. д-р Бойка Чернева**

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1 Актуалност на темата и практическо значение на изследването

Дисертационният труд озаглавен „Структура, организация и процесуални основи на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода от 1878 г. до 1948 г. и сравнение с настоящата уредба” проследява основни моменти от развитието на правораздаването по граждански дела в страната ни.

Правораздавателната дейност се базира от една страна на съдебните учреждения, които са призвани да я осъществяват, а от друга, на процесуалните закони, които регламентират реда, по който се развива производството, съответно и задълженията, които следва да се извършват в тази връзка от съдиите. С оглед на това оптималната структура и организация на съдилищата, както и адекватното процесуално законодателство се явяват обуславящи за бързината и качеството на правораздаването.

Изследването на развитието на първоинстанционното гражданско правораздаване е съпроводено с извършването на анализ и сравнение между сегашната уредба и предходните регламентации, което дава възможност да се направят изводи за това дали някое законодателно решение се явява по-удачно в сравнение с друго и въз основа на констатирани положителни примери от историята, т.е. посредством издирването на добре забравени добри решения от миналото, да се изведат предложения за надграждане и подобряване на действащото право. А несъмнено, изучавайки миналото можем да се ползваме както от добрите решения, които са били взимани, а така също и от грешките, които са допускани, като не повтаряме същите. В допълнение към изложеното, анализът на основни институти от отделните регламентации, съществували в исторически план, ни дава и възможността по-правилно да се ориентираме във вложените в тях идеи чрез издирване на разбиранията в науката и практиката по съответния въпрос от гледна точка на мисленето на съвременниците.

Смятам, че в българската правно-научна литература не е била предмет на комплексно научно изследване именно така описаната взаимовръзка между развитието на съдебните учреждения и процесуалните основи на дейността им. Погледнат от тази гледна точка въпросът може да даде редица отговори, които не биха могли да бъдат открити в случай, че се изследва само структурата или само процесуалната регламентация, нито ако погледнем въпросите само от историческа или само от юридическа страна.

1.2 Цел, предмет и задачи на изследването

Дисертационният труд има за цел да изследва развитието на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода от 1878 г. до 1948 г. и да направи сравнение между действалите през това време регламентации и настоящата законодателна уредба, а на тази основа и да се изведат и съответните положителни и отрицателни примери.

Обект на изследването са действалите в България съдоустройствени закони и закони, регламентиращи гражданското производство през периода от 1878 г. до 1948 г., както и действащите към момента на изготвянето на дисертационния труд Закон за съдебната власт и Граждански процесуален кодекс.

Предмет на изследването е регламентацията, съдържаща се в тези нормативни актове, съответно изградената по силата на тази уредба система от съдилища и вътрешна организация на същите, както и от друга страна, основаващите се на процесуалните закони основни положения, касаещи разглеждането на първоинстанционните граждански производства и свързаните с това задължения на съда.

Основните задачи, които са поставени пред изследването са въз основа на проследяването на развитието на правораздаването ни и съпоставянето на регламентацията на основни институти от него да се изведат положителни и отрицателни примери за законодателни решения, съответно на тази основа да се направят изводи и за възможно надграждане на действащото ни право, както и в допълнение към това да се изясни действителният смисъл на някои правни норми чрез изясняване на автентичните идеи, които са вложени в тях.

1.3 Методи на научно изследване

Във връзка с комплексния характер на изследването приоритетно са използвани историческият, системният и сравнителният подходи. Обектът на изследването се анализира чрез проследяване на множество елементи, както и структурните и функционални връзки между тях.

В методологическата база на изследването са включени множество методи: логически методи (индукция, дедукция, анализ, синтез, аналогия), системен метод и моделиране, сравнително-исторически, сравнително-правен, както и други методи.

1.4 Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от общо 340 страници, като структурно са обособени увод, три глави и заключение.

Основната част от изследването е подредена по следния начин:

- В първа глава се разглежда структурата и организацията на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода 1878 – 1948 г., като са засегнати действалите съдебни учреждения, осъществяващи тази дейност, включително и въпроси, свързани със статута на съдиите. Тази глава от своя страна е разделена на отделни части, посветени на всеки от съдоустройствените закони, действали през този период, както и анализ към всеки от тях.

- Втора глава е озаглавена „Процесуални основи на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода 1878 – 1948 г.” и в нея е разгледан редът, по който са провеждани производствата.

- В трета глава - „Структура, организация и процесуални основи на първоинстанционното гражданско правораздаване в България към настоящия момент и сравнение с уредбата в периода 1878 – 1948 г. Изводи”, към разглеждането на всеки от съществените въпроси се съдържа и сравнение с предходната уредба, като на тази основа са направени и съответните изводи. В допълнение, в тази част са разгледани въпросите за развитието и актуалното състояние на регламентацията, касаеща приканването на страните към спогодба и на заповедното производство.

II.

ГЛАВА ПЪРВА

СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИНСТАНЦИОННОТО ГРАЖДАНСКО ПРАВОРАЗДАВАНЕ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1878 – 1948 Г.

Първа глава от дисертационния труд касае въпросите, свързани със структурата и организацията на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода 1878 – 1948 г. или казано по друг начин, съществувалите съдебни учреждения, явяващи се първа инстанция по гражданските дела и тяхната вътрешна организация. В рамките на същия съдоустройството в страната ни претърпява значително развитие, като са действали пет закона, регламентиращи тази материя, които са претърпели и множество изменения по време на действието си.

Обосновано можем да приемем, че новата българска съдебната система, включваща в себе си и системата от съдилища, възниква считано от Освобождението на България, поради което изследването е съсредоточено върху историята на тези учреждения в рамките на Третата българска държава.

След Освобождението в България закономерно временно е установена руска административна власт, чиято цел е да подготви страната ни за самостоятелно справяне с всички въпроси, свързани с управлението. По времето на тази временна власт – през 1878 година, са приети Временни правила за устройство на съдебната част в България (ВСП), които са утвърдени на 24 август 1878 година от Руския императорски комисар княз Александър Дондуков-Корсаков. Същите регламентиращат създаването и функционирането на съдилищата, които следва да осъществяват дейността по правораздаването. База за изготвянето на тези нормативни правила е Руският устав за устройство на съдебните учреждения от 1864 година.

По силата на Временните правила за устройство на съдебната част, в България са учредени полюбовни съдилища, общи съдилища и особени съдилища. Полюбовните съдилища не могат да се приемат за типични съдебни учреждения, съответно и за органи на съдебната власт. Това на практика са старейските съвети в селата, при които правораздавателна власт е възложена на непрофесионални субекти, като липсва и задължителност по отношение на отнасянето на спорове и казуси към тези органи. Компетентността на този вид учреждения е ограничена, което е обосновано може би най-вече от факта, че спрямо решаващите органи принципно липсват изисквания за

образователен ценз или професионален опит, а се залага на авторитета им. С оглед на това и не може да се приеме, че те са част от актуалното разбиране за съдебна система, което следва и от самата регламентация в правилата, където полюбовните съдилища са посочени като отделен институт от общите съдилища.

Типичните съдебни учреждения, които са създадени въз основа на ВСП са общите съдилища - окръжните съдилища и областните (губернски) съдилища. Компетентността на окръжните съдилища се простира в пределите на окръга или в границите на няколко окръга, на областните съдилища – в пределите на областта (губернията). Впоследствие към тях е добавен и Върховният касационен съд.

От горното е видно, че в самото начало на съществуването на Третата българска държава, е налице тристепенна структура, при която окръжните съдилища се явяват първоинстанционният професионален съд, а областните (губернски) съдилища са въззивна инстанция, аналог на днешните апелативни съдилища, като във функционално отношение на върха на пирамидата стои създаденият Върховен съд.

Първият български Закон за устройство на съдилищата е приет на 16 май 1880 година и е утвърден с указ № 226 от 25 май същата година на Княз Александър Батенберг, като е обнародван в Държавен вестник брой 47 от 2 юни 1880 година, от която дата и влиза в сила. Обосновано може да се изведе, че именно този закон дава началото на съществуването на съдебната система на новата българска държава, защото е създаден и приет от български политици, които следва да се приеме, че са отчели актуалната към този исторически момент действителност и целта му е не само временното решаване на въпросите, а изграждането на постоянно действащи и устойчиви във времето институции. Законът заменя Временните правила за устройство на съдебната част в България,

В чл. 1 от този закон са посочени съдебните учреждения, които са оправомощени да осъществяват правораздавателната дейност в страната, като е налице съществена разлика в тази насока със структурата, която е изградена въз основа на Временните правила. Съгласно новата регламентация съдебната власт принадлежи на следните органи:

Мировите съдии

Окръжните съдилища

Апелативните съдилища

Върховния касационен съд.

Мировият съдия е еднолична власт, а окръжните и апелативните съдилища, както и Върховният касационен съд са колегиални учреждения. Посочената структура на съдебната система е въведена за първи път с този закон, като по отношение на функционалната връзка, респективно инстанционното отношение между съдилищата във вертикала, системата има много сходства със сегашната. Основен първоинстанционен съд са мировите съдии, а окръжните съдилища функционират и като първа инстанция по отношение на определени дела, и като въззивна инстанция по отношение на съдебните актове на мировите съдии

Една от най-големите новости, въведени с този първи български съдоустройствен закон, е именно създаването на института на мировите съдии (наричани понякога в нормативната уредба и „мирови съдилища“, което наименование също се явява легално). Същите могат да се приемат за аналог на съществуващите към настоящия момент районни съдилища, тъй като сравнението на двете институции по различни критерии показва множество сходства.

На първо място и мировите съдии съобразно ЗУС от 1880 година, и районните съдилища в настоящия им вид, се явяват основният първоинстанционен съд от гледна точка на това, че съобразно процесуалните правила, които регламентират родовата подсъдност, именно те разглеждат като първа инстанция по-голямата част от делата. Това, освен при сравняване на видовете дела, попадащи в рамките на компетентността на мировите съдии и на окръжните съдилища, е ясно видимо и от отчитаните статистически данни за дейността на двете съдебни учреждения – например видно от обобщените годишни статистически данни, през 1907 година при мировите съдии в страната (122 на брой) са постъпили общо 487037 броя дела (от които 345233 граждански и 141804 углавни дела), като те са приключили общо 467984 броя дела, от които приключени с решение са 288378 броя дела и приключили с помирение или прекратяване са 179606 броя дела, а съответно през същата година окръжните съдилища (към този момент 24 на брой), са образували общо 52850 броя дела (от които 22191 граждански и 30659 углавни дела) и са приключили общо 50866 броя дела, от които приключени с решение са 28180 броя дела и приключили с помирение или прекратяване са 22686 броя дела.

На второ място, мировият съд разглежда и решава делата еднолично или с участието на непрофесионални членове на съдебен състав, доколкото в определени случаи съдопроизводството по наказателни дела изисква и участието на съдебни заседатели. Но същественото е, че мировият съдия не участва в съдебни състави заедно

с други професионални съдии при разглеждането и решаването на дела, каквато е ситуацията при окръжните съдилища. Това принципно положение кореспондира с факта, че и към настоящия момент съдиите на районно ниво основно се произнасят еднолично, като единствено е предвидено по част от наказателните производства заедно с тях в съдебния състав да участват и съдебни заседатели.

В допълнение към това, мировият съдия винаги разглежда споровете като първа инстанция и то по същество, за разлика от окръжните съдилища към този момент, които освен първоинстанционни, разглеждат и въззивни дела – проверяват като втора инстанция съдебните актове на мировите съдии (т.е. на друго съдебно учреждение), както и се произнасят по искания за отмяна на окончателни решения на мировите съдии. Малко по-късно във времето – след приемането за Закона за общинските съдилища от 1887 година, мировите съдии започват да осъществяват и функциите по проверка на някои от актовете на тези съдилища, но общинските съдилища не могат да се определят като съдебно учреждение в същинския смисъл, защото при тях правораздаването е поверено на органи, които представляват част от общинските власти, които не са професионални съдии по дефиниция. От друга страна, към настоящия момент районните съдилища също изпълняват функциите по проверка на актове на администрацията, която дейност може да се определи като въззивна проверка, но това не променя разбирането, че именно районният съд в днешно време е основният първоинстанционен съд.

Интересна особеност и в същото време съществена разлика между мировите съдии и днешните районни съдилища се явява едно правомощие, съдържащо се в Съдоустройството по углавните дела, които са подсъдни на мировите съдилища от 1880г. Този нормативен акт съдържа регламентация, която няма последващ аналог и би се явила недопустима в наши дни, като противоречаща и на Конституцията, а и на международни актове, касаещи правата на човека. Според първия ни съдоустройствен закон липсва представител на прокуратурата на нивото мирови съдии, т.е. на ниво основен първоинстанционен съд, поради което на мировите съдии са възложени и функции от компетентността на тази институция, включително за образуване на наказателно производство.

Посредством въведените с приетия първи съдоустройствен закон мирови съдилища е осигурен значително по-гарантиран достъп до правосъдие на гражданите, доколкото тези учреждения се намират по-близо до тях в сравнение с окръжните съдилища от предходния период (макар и по-далеч от полюбовните съдилища, които на

практика са във всяка община), а и в същото време осъществяваното от тях правораздаване е обвързващо и се явява типично за съдебна институция. Институтът на мировите съдии е устоял във времето през един значителен период, като на практика накрая не е отречен, а е бил трансформиран във форма, която е приета за по-удачна, но която не се различава съществено по своите характеристики (околийските съдилища).

Съгласно чл. 103 ЗУС от 1880 г., всички длъжностни лица по съдебното ведомство се назначават и се преместват от Княза по предложение на Министъра на правосъдието, с изключение на помощниците на секретарите. Всеки, който за пръв път се назначава за съдия е длъжен да произнесе нарочната за тази длъжност клетва в присъствието на всички членове на общото събрание. Видно е, че законът въвежда назначаване на съдиите, което е обусловено от предложението на министъра на правосъдието, съответно е съобразено с изразеното виждане в тази насока от страна на изпълнителната власт, което след това е утвърдено с княжески указ. Предвидени са няколко общи изисквания, на които следва да отговаря всяко лице, което се назначава за съдия, както и специални изисквания, които касаят назначаването в различните нива на съдебната система.

Непосредствено след приемането на първия български съдоустройствен закон започва фактическото изграждане на съдебната ни система въз основа на новата регламентация. Доколкото и преди влизането в сила на закона в Княжество България на практика са съществували аналогични съдилища на окръжните, апелативните и Върховния касационен съд, то при тези съдебни учреждения се касае по-скоро до адаптиране на наличните към този момент структури към новия закон, а по отношение на съдиите също е налице фактическо трансформиране на длъжности и изпълнението им от същите лица, които и до този момент са ги изпълнявали. С оглед на това по-голямото предизвикателство се явява въвеждането на практика на мировото правораздаване, включващо както формирането на самите съдебни учреждения, така и назначаването на съдиите и служителите в тях.

Законът за устройство на съдилищата от 1880 година съдържа доста празноти в уредбата на относимите към дейността на съдебните учреждения въпроси. Изключително лаконично са уредени въпросите както за тяхната организация, така и кадровите въпроси, касаещи назначаването на магистрати и служители, преминаването на службата им и прекратяването на правоотношенията, включително все още не е достигнато до идеята за изричното въвеждане на несменяемост на съдиите. Изискването почти всички те да се назначават с княжески укази със сигурност е

създавало значителни пречки пред сроевременно запълване на щатове, особено по отношение на съдебните служители. Спрямо съдиите пък прилагането на принципа за назначаване от Княза по предложение на министъра на правосъдието вероятно е водело до възникването на основания за зависимости, особено при липса на несменяемост на магистратите. Това безспорно са едни сериозни недостатъци, но при даването на оценка на закон, действал в рамките на коренно различен исторически период и социално-икономическа обстановка, следва да се подходи много по-комплексно и несъмнено следва да се отчете дали предходното положение е било по-добро. Считам, че такъв отговор не може да бъде даден, тъй като независимо от пороците си законът въвежда една начална регламентация, която впоследствие би могла да бъде надградена, но все пак придвижда съдоустройството ни с една стъпка напред към по-модерните времена.

Вторият закон за устройство на съдилищата, който реално е действал в новата българска история, е приет от Народното събрание на 30 ноември 1898 година и е утвърден с указ № 130 от същата година на Княз Александър Батенберг, като е обнародван в Държавен вестник брой 7 от 12 януари 1899 година и именно от тази дата влиза в сила. Същият е претърпял доста съществени изменения през периода на своето действие, като част от промените въвеждат коренно различни правила по един и същ въпрос, но следва да се има предвид, че самата система от съдебни учреждения, както и вътрешното устройство на същите на практика не са претърпели съществени промени в сравнение с предходния закон.

В общите си правила законът регламентира, че съдебни учреждения са:

Общинските съдилища, учредени със закона от 18 декември 1887 година

Мировите съдии

Окръжните съдилища

Апелативните съдилища

Върховният касационен съд

Видно е, че структурата на съдилищата е запазена както тази в първия съдоустройствен закон, като единствено са добавени общинските съдилища, които вече са били учредени преди този момент по силата на специален закон и които с един продължителен период на прекъсване са функционирали и на по-късен етап в страната ни. С оглед на тези сходства следва изводът, че законът от 1889 г. не е насочен към радикална структурна промяна, а към коригиране на несъвършенства по отношение на вътрешното устройство на институциите и начина на формиране на числения им

състав, като от друга страна с него се решават няколко важни проблема от различно естество, които оставят трайни следи в нашата съдебна система до най-новото време:

- въвеждане на института на „кандидатите за съдебна длъжност“;
- условията за назначаването на съдебна длъжност;
- въвеждането на частична несменяемост.¹

Законът регламентира и че Върховният касационен съд в общо разпоредително заседание по предложение на министъра на правосъдието, се произнася и по въпроси, които на практика повдигат съмнение и се решават нееднакво от съдилищата, като тълкуванията, които ВКС дава в този случай на законите, се обнародват по разпореждане на министъра на правосъдието за сведение и ръководство на съдилищата. Това е всъщност тълкувателната дейност на върховната инстанция, която е особено актуална и към настоящия момент, но при сегашната законодателна уредба кръгът на органите, които могат да имат инициатива в тази насока е значително разширен.²

„Едно от важните нововъведения е създаването на нова система за назначения на служба по съдебното ведомство. Тя отчита недостатъците на стария закон, както и потребностите на практиката. Нейна сърцевина е изискването за всяка вакантна длъжност задължително да се представят по трима кандидати. По този начин се съчетава административното и съдебното начало при попълване съставите на съдилищата. За свободно място на мирови съдия и член на окръжен съд общото събрание на съответния окръжен съд избира и представя за назначение за всяка длъжност по трима кандидати, които отговарят на условията, предвидени в закона. Общото събрание на надлежния апелативен съд прави предложения за длъжностите председател или подпредседател на ОС и член на АС.“³

Такъв вид на процедурата за назначаване се съдържа и в последващи съдоустройствени нормативни актове – до 1948 година (като има и период, през който не е налице такава), като се засилва все повече изискването за прозрачност на процеса – по отношение на повечето длъжности да е налице яснота относно предложените кандидати.

В Глава II „Окръжни съдилища“, Отделение II на Закона, е регламентиран статутът на нововъведения с него институт „Кандидати за съдебни длъжности“. Въвеждането му има за цел да създаде механизъм за придобиване на практически опит

¹ Токушев, Димитър. Съдебната власт в България. София, Сиби, 2003 г., стр. 183

² Виж чл. 125 ЗСВ (Обн., ДВ. Бр. 64/07.08.2007 г.)

³ Йочев, Евгени. Съдоустройството в България. История, принципи, институти 1879 – 1944 г., Русе, Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2011 г., стр. 109

от завършилите юридическо образование, както и за подбор на лица за назначаване на съдебни длъжности.

Законът въвежда редица специални изисквания, относими към заемането на всяка съдийска длъжност, с което значително е завишен цензът, който следва да притежават кандидатите за назначаване. Като изключение вече се явява възможността лица, които не притежават юридическо образование да бъдат назначавани за съдии, като това е допустимо само по отношение на мировите съдии, но и за тях в същото време се изисква сравнително голям практически опит и то конкретно като съдия. Тези по-завишени изисквания са обосновани от актуалната ситуация към момента на приемане на закона, която несъмнено е значително по-различна от тази, която е била налице при приемането на първия съдоустройствен закон, тъй като в България вече е имало много повече юристи и то с практически опит.

През 1911 година са извършени промени в закона, касаещи изискванията за заемане на съдийски длъжности, както и е създаден Висш съдебен съвет и е въведена единна държавна таблица за назначаване на служба и повишаване в длъжност. Със закона от 1910 година се въвежда единна, държавна таблица, в която се вписват имената на кандидатите, отговарящи на условията за всяка отделна длъжност. Чл. 122 постановява, че никой не може да бъде назначен на длъжност съдия или прокурор от каквато и да е йерархическа степен, както и да бъде повишен в по-горна длъжност, ако не е вписан предварително в нея. През 1917 г. са приети нови изменения в съдоустройствения закон, касаещи най-вече изискванията за назначаване и повишаване, както и редът за това. Отменени са разпоредбите, свързани с въведената преди това система – таблиците за назначаване и повишаване, както и тези, касаещи създаването и функционирането на Висшия съдебен съвет.⁴

Институтът на несменяемостта на съдиите е въведен за първи път у нас именно със Закона за устройство на съдилищата от 1899 година. Регламентацията на несменяемостта за сравнително кратък период от време е търпяла значителни промени най-вече по отношение на условията, които следва да са налице, за да стане несменяем съдията. Това е тема, която е предизвиквала множество спорове и в която са налице чести промени в нормативната ни уредба. Въпросът е относим към статута на съдиите, които са правораздавали в България, като най-общо може да бъде посочено, че

⁴ Виж Йочев, Евгени. Съдоустройството в България. История, принципи, институти 1879 – 1944 г., Русе, Русенски університет „Ангел Кънчев“, 2011 г., стр. 145, 146

несменяемостта означава на съдията да бъде създадено необходимото спокойствие, за да може да работи без страх от неблагоприятни последици, когато действа съобразно закона и своето вътрешно убеждение.

През 1920 година е приет Законът за подвижните мирови съдии. В съответствие и със самото му наименование, този закон има за цел приближаване на правораздаването до гражданите, като регламентира организация на дейността на мировите съдии, при която те не заседават в едно определено седалище, а в множество такива, които са разположени в различни точки от участъка, за да бъдат по-достъпни физически за хората, които имат отношение към тях. С този нормативен акт не са въведени промени по отношение на системата от съдилища, нито е променено мястото на мировите съдии в рамките на същата. Измененията касаят организацията на дейността им, както и начина на провеждане на производствата, попадащи в рамките на тяхната компетентност.

Освен подвижността на мировите съдии, законът съдържа и разпоредби, насочени към това да съдействат за опростяване и ускоряване на съдебните производства, която регламентация може да се определи като доста спорна. Целените резултати формално се изразяват в това правосъдието да бъде по-близко и по-лесно достъпно за населението, както и да се направи по-евтино за хората, като им се спестят известни разноси. На практика обаче, Законът за подвижните мирови съдии и направените с него промени търпят доста критики от съвременниците си, особено от гилдията на адвокатите, като има становища, че практически не е постигнато улесняване на гражданите, а напротив, че са накърнени техните права.

Третият закон за устройство на съдилищата, който е действал в новата българска история, е приет от Народното събрание на 9 декември 1925 година и е утвърден с указ № 59 от 27 декември същата година на Цар Борис III, като е обнародван в Държавен вестник, брой 226 от 02 януари 1926 година. Именно от последната дата законът е в сила, с изключение на разпоредбите му, които се намират във връзка с бюджета, които влизат в сила от 1 април 1926 година по силата на чл. 208 от Преходните правила към закона.

В общите правила законът предвижда, че съдебни учреждения са:

Мировите съдии

Окръжните съдилища

Апелативните съдилища

Върховният касационен съд

ЗУС от 1926 година регламентира връщането към принципа на създаването на специална таблица, която да се явява основа за назначаването и повишаването на съдии, аналогична с таблицата, въведена с изменения в предходния съдоустройствен закон и отменена през 1917 година.

Законът не въвежда радикални промени в сравнение с предходния съдоустройствен закон, като за съществени моменти следва да се определят промяната по отношение на въпроса за несменяемостта на съдиите, която е в насока укрепване на този институт и прилагането на същия по отношение на по-голям брой лица, както и от друга страна, връщането към отменения през 1917 година ред за назначаване и повишаване на магистратите посредством специално създавана за целта таблица, съдържаща своеобразно класиране на кандидатите.

Следващият нормативен акт, регламентиращ материята е Наредбата-закон за устройство на съдилищата, утвърдена с указ № 174 от 06.11.1934 година и обнародвана в притурка към Държавен вестник бр. 182 от 12.11.1934 година.

Съгласно същата съдебните учреждения са:

Околийските съдилища

Областните съдилища

Апелативните съдилища

Върховният касационен съд

Малко по-късно, но също считано от 12 ноември 1934 година, в закона е регламентирано, че освен тези съдебни учреждения, във всяка община има и общински съд, чието устройство и компетенция се урежда с особен закон, съответно по този начин е възстановена и тази институция.

Наредбата-закон от 1934 година въвежда различно съдоустройство в страната ни в сравнение с това по предходните нормативни актове в същата сфера, като включително на практика слага край на съществуването на въведените със Закона за устройство на съдилищата от 1880 година мирови съдии и на окръжните съдилища. Принципно създадените с нея околийски съдилища са бившите мирови съдилища, но не може да се приеме, че е налице директна трансформация на едните в другите, като видно от текста на чл. 203, част от мировите съдилища продължават своята дейност под формата вече на околийски съдилища, докато други прекратяват съществуването си. Областните съдилища пък произхождат от окръжните съдилища, които съществуват до приемането на Наредбата-закон, като по отношение на нивото на правораздаване в съдебната система продължават същата функция.

Предвидено е и съгласно чл. 42, че всяко отделение на Върховния касационен съд е длъжно да поддържа регистър за решенията, които имат значение за съдебната практика и нужният указател към него за справки, като вписването в този регистър трябва да съдържа името на докладчика, указание на тълкувания член и най-кратко изложение на даденото от съда тълкуване. Въз основа на указателите на отделенията секретарят на съда съставя общ указател за целия съд, подреден по закони и текстове. Следва да се приеме, че създаването на този регистър и указател са оказали положително влияние върху качеството на правораздаване, доколкото това на практика може да се определи като своеобразна информационна система, повишаваща практическите познания и уменията на съдилищата да прилагат законите. Към днешна дата практиката на върховните инстанции, а и като цяло на съдилищата, е от съществено значение както за по-долните инстанции, а така също и за страните в съдебните производства, които могат да проучат същата и съответно да се ориентират в начина, по който се тълкуват законите от правораздавателните органи, като достъпността към момента е несравнима с тази през изследвания период, но несъмнено съдоустройственият нормативен акт от 1934 година има своята заслуга в насока подобряване на информираността на съдиите и на гражданите за съдебната практика на Върховния касационен съд.

По отношение на назначаването и повишаването на съдиите е продължена практиката да се съставят специалните таблици, въз основа на които да се вземат кадровите решения.

Петият закон за устройство на съдилищата – Законът за устройството на народните съдилища, е приет от Велико народно събрание на 4 март 1948 година и е обнародван в Държавен вестник брой 70 от 26.03.1948 година. Той е първият съдоустройствен закон, който е приет след установяването на новата власт и след приемането на Конституцията от 1947 година. Предвид настъпилите значителни промени в управлението на страната ни и в обществено-политическия живот, по отношение на съдебната система именно приемането на този закон слага края на историческия период, който е предмет на настоящото изследване, като на практика с него са установени ново съдоустройство и различен статут на съдиите.

Съгласно чл. 1 от Закона за устройството на народните съдилища, правосъдието в Народна Република България се осъществява от околийските съдилища, областните съдилища и от Върховния съд на Народната Република, като към разпоредбата е добавено, че освен тези съдилища има местни народни съдилища и други особени

съдилища, учредени със специални закони. Закрити са Върховният административен съд и Военно-касационният съд, като техните задачи са възложени на Върховния съд.

Видно е, че системата от съдилищата вече е тристепенна, състояща се от околийски и областни съдилища, както и върховен съд, като от нея отсъства съществуващият в дотогавашната ни история апелативен съд. Този вид съдилища впоследствие са възстановени, като това става доста по-късно - през 1998 година.

Съдиите е предвидено да са изборни длъжности със съответен мандат, а интересен момент е, че законът предвижда и възможност за отзоваването им. Съгласно чл. 36, те могат да бъдат отзовавани от органа, който ги е избрал – т.е. съответният околийски народен съвет или Народното събрание.

III.

ГЛАВА ВТОРА

ПРОЦЕСУАЛНИ ОСНОВИ НА ПЪРВОИНСТАНЦИОННОТО ГРАЖДАНСКО ПРАВРАЗДАВАНЕ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1878 – 1948 Г.

Втората основна част от дисертационния труд включва изследване на процесуалните основи на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода 1878 – 1948 г. Целта е да се анализира процесуалният ред, по който съдилищата са разглеждали гражданските производства като първа инстанция, за да може въз основа на така изяснената картина да бъде извършено и сравнение между уредбата в посочения период и тази, базирана на действащите към настоящия момент процесуални закони, както и на базата на този анализ да бъдат изведени положителни примери. В началото на главата са включени и няколко думи за развитието като цяло на законодателството ни след началото на Третата българска държава.

През периода 1878 – 1948 г. в страната ни последователно са действали няколко граждански процесуални закона, т.е. такива, които са регламентирали реда, по който общите съдилища разглеждат подведомствените им граждански дела. В началото на този период, когато още е липсвало прието от българския нормотворчески орган законодателство, относимите въпроси са били уредени от Временните правила за устройство на съдебната част в България. Постепенно регламентацията е заменена от нормативни актове, обсъдени и приети по реда, предвиден в Търновската конституция. Проф. Силяновски разяснява по следния начин развитието на нашето гражданско процесуално право: „Главният източник на българското гражданско процесуално право е Законът за гражданското съдопроизводство. Той е в сила от 8 февруари 1892 г. и от тогава до днес е претърпял редица изменения и допълнения. По-съществени изменения и допълнения са станали през годините 1907, 1922 и 1930, когато законът бе приет като нов. Първоизточникът на нашия закон за гражданското съдопроизводство е руският Устав гражданското судопроизводства от 1864 год. За своето време руският устав е бил един от най-добрите процесуални закони в Европа, защото в него са били узаконени последните постижения на тогавашната наука. Измененията и допълненията, които се

предприемат в нашия закон за гражданското съдопроизводство току речи напълно са заимствани от австрийския и германския гражданскопроцесуални закони.”⁵

Хронологично погледнато, процесуалните закони, съдържащи правни норми, които са регламентирали провеждането на производствата по граждански дела, са следните:

- Съдопроизводство по гражданските дела, които са подсъдни на мировите съдии от 1880 г.⁶
- Закон за гражданското съдопроизводство от 1892 г.⁷
- Закон за заповедното съдопроизводство от 1897 г.⁸
- Закон за подвижните мирови съдии от 1920 г.⁹
- Закон за гражданското съдопроизводство от 1930 г.¹⁰

Анализът на нормите, съдържащи се в тези нормативни актове, е насочен към това да се изясни редът, по който всеки от тях е предвиждал да се провеждат съдебните производства и по-конкретно общите исковни производства, които са най-многобройните и поради това явяващи се определящи за дейността на органите, а и съответно най-значими от гледна точка на обществото. Така се дава възможност да се види в какво въсъщност се е изразявала дейността по правораздаване, т.е. грубо казано „работата“ на съдиите от действащите към съответния период съдебни учреждения. Изследването засяга основни въпроси, касаещи първоинстанционното гражданско производство – регламентацията на съществените етапи, през които преминава разглеждането на делата и които са свързани с различни задължения за съда. Изясняването на относимата уредба към всеки от тези етапи от производството дава представа за правораздавателната дейност на съдиите, доколкото разяснява какви дейности, респективно усилия, е следвало те да положат, за да се разгледа и приключи едно гражданско производство по общия исков ред.

С цел да може да се създаде съпоставима основа за сравнение, по отношение на гражданското правораздаване са разгледани следните основни въпроси от всяка една от действащите в периода основни законодателни уредби:

1. Основни начала – изрично регламентирани в закона

⁵ Силяновски, Д., Гражданско съдопроизводство. София, придворна печатница – А. Д., 1938 г., част Първа, стр.43

⁶ ДВ бр. 49/04.06.1880 г.

⁷ ДВ бр. 31/8.02.1892г.

⁸ ДВ, бр. 277 от 15.12.1897 г.

⁹ ДВ бр. 101/06.08.1920 г.

¹⁰ ДВ бр. 246/01.02.1930 г.

2. Страни и представителство
3. Подсъдност – родова и местна
Съдебно производство
4. Състав на съда
5. Предявяване на иск – съдържание на исковата молба; проверка на исковата молба
6. Отговор на исковата молба
7. Насрочване на открито съдебно заседание
8. Преклузии
9. Съдебно заседание
10. Доказване
 - 10.1.1 Доказателствена тежест
 - 10.1.2 Събиране на доказателства
11. Решение – включително легално предвидените възможности за отклонение от общия ред за постановяване на решение
12. Обжалване на решението

Всички тези въпроси, погледнати поотделно и в тяхната съвкупност, дават своето отражение по отношение на натовареността на съдиите, което пък като цяло се отразява на бързината и качеството на правораздаването. Разбира се тези негови важни характеристики се определят и от много други фактори – състоянието на обществените отношения като цяло, фазата на икономическо развитие, в която се намира обществото, развитието на образованието и много други. Натовареността на съдиите е от изключително значение за способността им да поддържат определени задоволителни нива на бързина и качество на правораздаването. Самото понятие натовареност също е сложно, то не може да се измери единствено чрез броя дела, които са образувани или са били разгледани от даден съд или съдия, защото от съществено значение е и сложността на производствата, които се крият зад числата, отразяващи постъпленията и свършената работа, както и към него имат отношение и много други въпроси.

Първият процесуален закон, който в цялост урежда съдебните производства по граждански дела в България и който в съответствие с Търновската конституция е приет от нашия законодателен орган, е Законът за гражданското съдопроизводство, утвърден с указ от 15.12.1891 г., под № 447, обн., ДВ, бр. 31 от 8.02.1892г.

Законът регламентира процесуалния ред, по който правораздават всички съдебни учреждения, за разлика от дотогавашната уредба, която се намира в различни

нормативни актове. Важно е да се уточни, че и този закон регламентира отделно производството по граждански дела, провеждано пред окръжните съдилища и това, провеждано пред мировите съдии, като последното всъщност е уредено като особено производство, при което са предвидени някои отклонения от общите правила, важащи за окръжните съдилища, включително отделно са уредени и видовете доказателства, които могат да бъдат събирани. Поради изложената особеност на закона, в изложението първо е разгледано производството пред окръжните съдилища, което се явява общото и след това особеностите, отликите от него, касаещи производството, провеждано пред мировите съдии като първа съдебна инстанция.

ЗГС от 1892 г. предвижда следните способности за събиране на доказателства:

Свидетелски показания

Дознание чрез околни люди

Писмени доказателства

Ръбоши

Самопризнание

Клетва

Предположения

Оглед на място

Заключение на вещи лица (люди)

Производството приключва с решение, като по силата на чл. 635 ЗГС от 1892 г., когато съдът намери за невъзможно още в съдебното заседание да постанови решение в окончателна форма, то може да постанови само резолюция, която се подписва от председателя и участващите в постановяването на решението членове на съда, и се провъзгласява в открито заседание на съда.

Производството пред мировите съдии е предвидено да е по-опростено във всеки един от етапите си и от съдържанието на нормативната уредба личи, че се цели бързина, както по отношение на дейността на съда, така и в действията на страните, като това е следствие от вложената в това съдебно учреждение идея да бъде бърз и евтин съд, който да бъде удобен за съдещите се. Като възможни доказателствени средства в това производство са предвидени свидетелски показания, писмени доказателства, самопризнание, клетва, оглед на място и заключение на вещи лица. По отношение на събирането на доказателства липсват концептуални различия с приложимия пред окръжните съдилища ред, а отделно от това при липса на изрични правила, респективно и забрана за прилагане, мировите съдии се ръководят от

разпоредбите, приложими за общото производство, т.е. няма пречка доказването в процеса да се основава и на останалите способности, които бяха разгледани по-горе. Интересна особеност се явява това, че при заявяване на подлог при оспорване на писмени доказателства, мировият съдия не е компетентен да реши този преюдициален спор и съответно е предвидено да спре производството пред себе си и да изпрати документите, които са обявени за подложни, на прокурора при местния окръжен съд, който може да предложи въпроса за разглеждане в този по-горен в инстанционно отношение съд.

Законът въвежда и изключение от общото правило, че първоинстанционните решения подлежат на обжалване, като по искове, цената на които не надминава сто лева, по силата на чл. 111 е регламентирано, че решенията на мировите съдии са окончателни и страните имат право да ги обжалват само по касационен ред.

Законът за гражданското съдопроизводство от 1892 г. е заменен от Закона за гражданското съдопроизводство от 1930 г., който е утвърден с указ № 37 от 23.01.1930г., обн. в притурка към ДВ, бр. 246 от 01.02.1930 г. По силата на чл. 1022 от този закон, той отменя всички действащи преди това постановления по гражданското съдопроизводство и влиза в сила на 1 април 1930 г.

Следва да се има предвид, че в процеса на развитието на регламентацията на гражданското съдопроизводство не е налице рязка промяна между уредбите, базирани се на Закона от 1892 г. и този от 1930 г., а са налице междинни промени, влезли в сила най-вече през 1922 г., въз основа на които се констатира плавен преход към по-нов подход по отношение на начина на протичане на производствата.

Както и при предходния граждански процесуален закон, отново изцяло в него е съсредоточена регламентацията на реда, по който правораздават всички съдебни учреждения, разглеждащи граждански производства. Също така отново са регламентирани отделно производството по граждански дела, провеждано като първа инстанция пред областните съдилища и това, по което компетентен е околийският съд, като последното всъщност е уредено като особено производство, при което са предвидени някои отклонения от общите правила, важащи за областните съдилища (включително видовете доказателства, които могат да бъдат събирани). Чл. 34 ЗГС от 1930 г. предвижда, че в случаите, за които няма предвидени особени правила, околийският съдия се ръководи от правилата за производството пред областните съдилища, с изключение на тези от тях, които предписват размяна на книжа между страните и приподписване на исковата молба от адвокат. С оглед на това структуриране

на закона съответно и в изложението първо е разгледано производството пред областните съдилища, което се явява общото и след това отклоненията от него, предвидени за производството, провеждано пред околийските съдилища като първа съдебна инстанция.

Съществени нови моменти в регламентацията на първоинстанционното гражданско производство са въведеното различно развитие на процеса в подготвителната му част, т.е. преди провеждането на открито съдебно заседание, а именно двойната размяна на книжа, както и предвиденото определяне на съдия-докладчик, който еднолично да събере допуснатите от съдебния състав доказателства.

По отношение на условно обособените стадии, през които преминава първоинстанционното съдебно производство, проф. Силяновски разяснява, че същото може да бъде разделено на три такива. Първият обхваща подготовката на делото, като започва с предявяване на иска, а завършва с постановяване на определението по чл. 110 ЗГС, т.е. определението, с което съдът се произнася по подадените от страните подготвителни книжа. Вторият стадий обхваща действията на съдията-докладчик (чл. чл. 112 и сл. ЗГС), състоящи се в събирането на допуснатите от съда доказателства, а третият стадий е разглеждане на делото в съдебно заседание.¹¹

Законът предвижда, че след приключването на двойната размяна на книжа между страните, делото се внася в разпоредително заседание, в което съдът с определение постановява, кои от исканите от страните доказателства се допускат и кои се отхвърлят, като едновременно с това съдът назначава и съдия-докладчик, който да събере допуснатите доказателства.

По отношение на доказването е регламентирано, че могат да бъдат ползвани следните способности за приобщаване на доказателствен материал:

Свидетелски показания

Дознание чрез околни люди

Писмени доказателства

Рабоши

Самопризнание

Клетва

Предположения

Оглед на място

¹¹ Силяновски, Д., Гражданско съдопроизводство. София, придворна печатница – А. Д., 1938 г., част Втора, стр. 76

Заклучение на вещи лица.

Съществена промяна е налице и по отношение на участието на прокурора в гражданските производства в сравнение с първоначалната уредба съобразно ЗГС от 1892 г., а именно, че за разлика от предходния процесуален закон, прокурорът вече не е задължителен участник, освен по изключение, доколкото в ЗГС от 1930 г. липсва възпроизвеждане на разпоредбата, уреждаща даването на заключение от прокурора. С изменение в съдоустройствения закон е регламентирано, че прокурорът или заместник-прокурорът може да вземат участие при разглеждане на делата в гражданските отделения, но вече не са задължени да го направят.

Законът въвежда специфични ограничения в насока възможността за обжалване на определени категории решения, а именно, че правото на обжалване е поставено в зависимост от доказателствата, въз основа на които те са били постановени. Съгласно чл. 485 ЗГС от 1930 г., против всяко решение на областния съд, като първа инстанция, страните имат право да подават въззивна жалба, като от 1934 г. е добавено правилото, че решенията на областния съд, постановени по спорове, разрешени въз основа: 1) само на самопризнание; 2) само на решителна клетва, и 3) само на запис на заповед, или само на запис на заповед и на друго, или само на друго писмено доказателство, когато истинността на тия доказателства не е била оспорена, подлежат само на касационно обжалване. Видно е, че ограничението е основано на извода, че след като тези писмени доказателства не са били оспорени от гледна точка на автентичността им, то е налице по-голяма степен на сигурност, че фактите, за които същите се отнасят, действително са настъпили, съответно и шансът постановеното решение да е неправилно е по-малък.

ЗГС от 1930 г. регламентира и т.нар. временно решение, което на практика се явява не специални правила, касаещи постановяването на краен съдебен акт, а вид съкратено производство, по което компетентен е околийският съд. Тази регламентация съдържа части от уредбите на съкратеното и на заповедното съдопроизводства, като целта на временното решение е по отношение на определени видове вземания да се стигне по-бързо до изпълнителен титул, като в същото време се осигури възможността за излагане на възражения от ответника, както и за преминаване към общия исков ред, ако се констатира такава необходимост. Бързината, която законът изисква от съдиите при разглеждане на такъв вид производства, е балансирана от облекченията, че временното решение може да бъде постановено и без провеждането на открито съдебно заседание, както и необходимостта от мотивиране на временното решение само при наличие на подадена жалба срещу същото.

Производството пред околийските съдилища е регламентирано в Книга Първа, озаглавена „Производство в околийските съдилища“. Както беше посочено и по-горе, то се явява особено производство, а общото е производството, по което областните съдилища разглеждат делата. Околийският съдия се ръководи от правилата за производството пред областните съдилища, с изключение на тези от тях, които предписват размяна на книжа между страните и приподписване на исковата молба от адвокат. Спецификите разбираемо са насочени към опростяване на производството и осигуряване на по-голяма бързина. За разлика от производството пред областния съд, тук законът въвежда по-различна концепция за развитието на процеса, като преклузиите не са поставени във връзка с размяната на книжа. Чл. 31 ЗГС от 1930 г. регламентира, че в първото по делото заседание страните са длъжни да разяснят фактичката страна на делото, да направят и обосноват всичките си искания и възражения и да посочат доказателствата, които ги подкрепят, съответно това е и крайният момент, в който и ответникът следва да направи своите възражения и да посочи доказателствата в защита на тезите си.

По отношение на доказването, включително тежестта на доказване и способите за събиране на доказателства, не са предвидени специални правила за първоинстанционното производство пред околийските съдилища, поради което тези въпроси се уреждат според правилата, които законът предвижда за това пред областните съдилища.

Съществена специфика представлява регламентираното в чл. 36 правило, че околийският съдия не пише мотиви по решения, които не подлежат на обжалване. По този начин съществено се улеснява работата на основния първоинстанционен съд, като по делата, които така или иначе са приети за по-маловажни, доколкото законодателят е предвидил, че крайните съдебни актове по същите не подлежат на обжалване пред друга съдебна инстанция, не се изисква и изготвянето на мотиви към обективирания диспозитив от съда. А въпросните решения са посочени в чл. 39 ЗГС от 1930 г., която разпоредба постановява, че решенията на околийските съдии по лични искове и по вещни искове за движими имоти, цената на които искове не надминава 2.000 лв., са окончателни и не подлежат на обжалване.

IV.

ГЛАВА ТРЕТА

СТРУКТУРА, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОЦЕСУАЛНИ ОСНОВИ НА ПЪРВОИНСТАНЦИОННОТО ГРАЖДАНСКО ПРАВОРАЗДАВАНЕ В БЪЛГАРИЯ КЪМ НАСТОЯЩИЯ МОМЕНТ И СРАВНЕНИЕ С УРЕДБАТА В ПЕРИОДА 1878 – 1948 Г. ИЗВОДИ

Третата глава от дисертационния труд е посветена на сравнението между уредбата на структурата, организацията и процесуалните основи на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода 1878 – 1948 г. и регламентацията в настоящия ѝ вид (съобразно Закон за съдебната власт, обн., ДВ, бр. 64 от 7.08.2007 г., в редакция: последно изм. и доп., бр. 32 от 26.04.2022 г., в сила от 27.07.2022 г.), както и формирането на основата на това сравнение на изводи за възможно подобряване на законодателството ни. Разгледани са действащите към момента на изготвянето на изследването общи съдилища, съответно назначаването, повишаването и обобщено - статута на съдиите, правораздаващи в тях, както и процесуалните правила, въз основа на които те осъществяват първоинстанционното гражданско правораздаване и съответно тези въпроси са съпоставени с относимата към същите уредба, действала в периода 1878 – 1948 г.

Към настоящия момент в страната ни функционира сходна с действалата през изследвания период система от съдилища, при която отново са налице четири нива: районни съдилища, окръжни съдилища, апелативни съдилища и Върховен касационен съд, като първоинстанционно правораздаване се осъществява от първите два вида съдебни учреждения. Следва да бъде посочен фактът, че за разлика от това сходство, през периода от време, който попада между засегнатите от изследването, системата е различна, като не съществува апелативен съд. Възстановяването на тази инстанция и наличието ѝ към днешни дни показва, че наличието на това учреждение е било необходимо, съответно закономерно то е било върнато в нормативната ни уредба.

В течение на времето съдоустройственото ни законодателство е търпяло постоянно и динамично развитие в няколко насоки, което се е случвало както в периода 1878 – 1948 г., а така също този процес продължава и към настоящия момент.

Една от основните линии на промени се явява регламентацията на условията и редът за назначаване и повишаване на съдии, които въпроси и сега са дискуссионни и

опитите за решаване на възникващите проблеми продължават да предизвикват постоянни изменения и в актуалното ни законодателство. Интересът към тези въпроси изхожда както от намиращите се извън системата – от обществото, което има интерес от прозрачност и качествено правосъдие, а така също и отвътре – от магистратите, доколкото и те се вълнуват от защитата на обществения интерес, както и от друга страна, в лично качество имат интерес от законосъобразни и обективни процедури за повишаване, за да имат своята възможност за развитие в системата.

В изложението е засегнато развитието на въпроса през годините, като е видно, че е изключително трудно да се намери идеалното решение, което се потвърждава от огромния брой опити, които са правени в тази връзка, а може би най-правилният извод е, че липсва перфектно решение, като винаги следва да се търси балансът между от една страна възможно по-обективното оценяване на качествата на кандидатите за повишаване и от друга, това оценяване и съответно повишаването да се осъществяват в разумни срокове, така че да не се затруднява кадровото обезпечаване на съдилищата. Все пак, важното е винаги да се разглеждат детайлите в уредената процедура, така че да се вижда къде точно се концентрират проблемите и да се реагира, така че процесът да се оптимизира. По отношение на въпроса за това кой да извършва преценката за качествата на кандидатите за повишаване може би към момента е намерено най-удачното решение – това се извършва централизирано от специално сформирана комисия, определена на случаен принцип. Видно е, че в миналото основните критики в тази връзка са по отношение именно на това кой извършва преценката и че има възможност за повишаване извън своеобразното класиране, като направеният въз основа на сравнението извод е, че именно централизираната комисия е по-удачният начин, а не преценката за по-добрите кандидати да се извършва от общите събрания на по-горния съд.

Друга тема, която поради голямото си значение е предизвиквала множество спорове и в която са налице чести промени в нормативната уредба, е несменяемостта на съдиите. Доста спорове има по отношение на условията, при които същата да настъпва, като в тази връзка са налице множество изменения в законите, както и постоянната критика, че тя не възниква още при назначаването. Следва да се посочи, че и към настоящия момент това не е така – несменяемостта се придобива след определен период от заемането на длъжността. Но от друга страна, в актуалното към момента законодателство включително и за магистрати, които не са придобили несменяемост са приложими разпоредби, които регламентират по същия начин, както и за останалите,

основанията, при които може да има неблагоприятна намеса в тяхната правна сфера, а е приложим и същият функционален имунитет, т.е. осигурена е в същата степен необходимата сигурност за тези магистрати, която да способства спокойната им дейност по правораздаване.

При сравнението на структурата и вътрешната организация на съдилищата в периода 1878 – 1948 г. и тази към настоящия момент, може да се изведе следният пример, който да послужи за евентуално предложение за промяна на актуалното ни законодателство - в насока въвеждането на правомощие за съдебните помощници да се произнасят самостоятелно по някои въпроси, касаещи администрирането на делата. В изложението подробно е разгледаната действалата по силата на предходната регламентация фигура на кандидатите за съдебна длъжност, като в резултат на анализа на статута им и сравнението с действащия към момента закон е изяснено, че те на практика са били в позиция, явяваща се нещо средно между положението на младшите съдии и съдебните помощници към настоящия момент. При отменената уредба е видно, че функциите на кандидатите за съдебна длъжност се променят в зависимост от продължителността на службата им, като в началото те се доближават повече до настоящата фигура на съдебния помощник (основна функция е изготвянето на проекти на решения, определения, обвинителни актове и писмени заключения, под ръководството на съдиите и прокурорите). След прослужването на една година и при съответната положителна оценка, те получават удостоверение, че са доказали своето знание по съдебната част, като при получаването му от една страна имат право на по-висока заплата, но едновременно с това и компетентността им значително се разширява. Въз основа на този опит и конкретните нормативни решения от миналото следва да се помисли за възможността за надграждане на настоящото ни законодателство в насока възлагане на определени правомощия на съдебните помощници за произнасяне по дела, като посоченият прецедент в правната ни уредба е добра отправна точка за това. Нормативни правила, даващи правомощие на съдебните помощници за определени произнасяния, могат да бъдат обусловени от наличието на определен стаж на длъжността и оценяване на познанията и способностите, може да се помисли и правомощията да касаят само отделни видове производства (например по заповедно производство), а също така може възлагането на подобни функции да бъде основано допълнително на изричен вътрешен акт, съобразен с възможностите и организацията на работа в органа на съдебната власт.

Към настоящия момент съдебното производство по граждански дела се урежда от Гражданския процесуален кодекс от 2007 г., обн. ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г. (в редакция последно изм. ДВ, бр. 15 от 22.02.2022 г.). В изложението е извършено сравнение на регламентацията по този закон с тези, действали през периода 1878 – 1948 г., като фокусът е поставен върху всеки от основните моменти от предвидения ред за разглеждане на първоинстанционните граждански производства.

ГПК от 2007 г. няма диференциация в регламентацията на общото исково производство в зависимост от това кой съд се явява компетентен като първоинстанционен – районен или окръжен. Видно е, че това е съществена разлика с уредбата по предходните закони, предмет на изследването, където законодателят е искал да придаде повече бързина и по-голяма опростеност на производството пред мировите съдии, впоследствие пред околийските съдилища.

Подробно в дисертационния труд е засегнат въпросът за местната подсъдност, който е от много съществено значение за дейността на съдилищата, тъй като от една страна в определени случаи е предпоставка за по-добър достъп до правосъдие, т.е. за гарантиране удобството на гражданите и реалната им възможност да се обърнат и защитават пред съда, а от друга, е от значение за регулиране натовареността на отделните органи, което е ценно за правораздаването като цяло. Важно е да се посочи, че съсредоточаването на много дела в един съд води до затрудняване и забавяне на правораздавателната дейност на учреждението, което в крайна сметка пък се отразява на реалния достъп до правосъдие – гражданите, макар и да участват в съдебни производства в удобно за тях място, на практика се налага да чакат решаването на споровете извън разумните срокове, т.е. в определени случаи пък принципно по-неудобният като местоположение съд, който би дал по-своевременна защита, се явява по-благоприятният вариант за защитата на правата им. С оглед на това регламентацията на местната подсъдност следва да претърпява изменение винаги, когато се идентифицира по-благоприятно решение в тази насока, при отчитане на всички относими фактори. Следва да се посочи и че на практика никога отделните съдилища от едно ниво не са били еднакво натоварени и би било илюзорно дори да се мисли, че би могло да се достигне до абсолютно еднаква натовареност, но следва при всяка възможност да се предприемат адекватните мерки, за да може дисбалансът да бъде по-малък.

От съдебната практика по отменените закони е констатиран пример за злоупотреба с правото за избор на местна подсъдност, предоставено на ищеца, като

това право на практика е използвано не съобразно вложения в него смисъл – конкретно към едно правоотношение, основаващо се на сключен договор за заем, формално се присъединява втори ответник под формата на поръчител, като единствената цел е подсъдността да бъде именно по адреса на последния, който адрес на практика е по-удобен за ищеца. Доколкото и към настоящия момент съществуват случаи на злоупотреба с процесуални права, включително и във връзка с правото на избор на местно компетентен съд, е направено предложение за преодоляване на такъв вид практики. Например би могло сегашната регламентация да бъде допълнена, като бъде въведено императивно правило, за което съдът да следи служебно, по силата на което исковете срещу кредитополучател (който е потребител), да бъдат предявявани и разглеждани от съда по неговия настоящ адрес, съответно при липса на такъв по постоянния му адрес, независимо дали искът е насочен и срещу други лица. Така тази конкретна недобросъвестна практика би била преодоляна, като въпреки наличието на поръчител по договора, чийто адрес определя друг съд като компетентен, производството ще бъде разгледано в по-удобното за действителния длъжник по договора място.

Друг засегнат аспект е дейността на първоинстанционния съд по изготвянето на доклад по делото. При сравнението на процесуалната уредба на провеждането на съдебното заседание е видно, че както предходното законодателство, така и актуалният граждански процесуален кодекс изискват съдът да направи такъв доклад. Това изискване е свързано с въвеждане на яснота относно предмета на делото, след като вече са направени евентуалните уточнения на фактическите твърдения от страните, както и са определени спорните моменти между тях. Този етап е от важно значение за производството, като на практика канализира последващите процесуални действия и усилия на страните, поради което в случая непропорционални биха се явили аргументите за спестяване на време и пропускане в тази връзка на задължението за докладване на делото. С оглед на това и отчитайки вплетеното и в предходните закони разбиране за необходимостта и задължителността на доклада по делото, може да се помисли за бъдещо развитие във възходяща линия, подчертаваща важността на това задължение на съда, а именно в насока докладът да бъде изготвян и обявяван на страните възможно най-рано - в момента, в който са изяснени позициите на страните. Сегашната уредба дава възможност на съда да изготви проект за доклад по делото, но това правило може да бъде надградено, като се предвиди императивно, че първоинстанционният съд винаги изготвя проект за доклад по делото и запознава с него

страните преди първото открито съдебно заседание, освен в случаите, когато това изготвяне е невъзможно, поради това, че се налага изясняване и конкретизиране на фактическите твърдения, което се налага да бъде извършено в съдебно заседание.

Както към момента, така и в предходните закони е налице уредба, свързана с преклузиите в гражданското производство. При сравнението може да се направи извод, че актуалната регламентация се явява адекватна на начина, по който се развива самото производство и има положителната черта, че преклузията за ангажиране на доказателства настъпва непосредствено след обявяването от съда на доклада по делото, т.е. моментът, в който се предполага, че страните са възприели ясно предмета на производството, където е съсредоточен спорът между тях във връзка с релевантните факти и евентуално им е било указано от съда, че за определени обстоятелства не сочат доказателства, респективно на тази база могат да направят вече пълната преценка дали следва да поискат събирането на допълнителни доказателства, извън направените преди този момент искания.

Различия, обусловени най-вече от развитието на обществото като цяло и на повишаване на образоваността, се наблюдават и по отношение на способите за доказване в процеса. ГПК от 2007 г. регламентира следните доказателствени средства, чрез които се установяват подлежащите на доказване по делото факти:

Свидетелски показания (както и очна ставка между свидетели)

Обяснения на страните

Писмени доказателства

Вещи лица (експертиза)

Оглед и освидетелстване

Видно е, че част от използваните в миналото способности са отпаднали, като в изложението подробно е изяснено каква е била същността на същите, както и случаите, при които са били използвани, като изводът е, че отпадането им е станало по естествен път в хода на развитието на обществените отношения.

Идея за евентуалното надграждане на днешното ни законодателство може да бъде взета от съществуващата в миналото регламентация, касаеща въведена санкция при непосочването на доказателства във връзка с направено оспорване на истинността на документ в предвидения от закона срок, както и при признаване на повдигнатата препирня за неоснователна – било е предвидено възлагането на разноски в тежест на съответната страна, а включително ѝ налагането на глоба. Извън въпроса за налагането на глобата, чието основание трудно би могло да бъде обосновано в днешно време, след

като и не се касае за констатирана явна злоупотреба с право, следва да се подложи на дискусия необходимостта от изрична уредба на възлагането на разносните, свързани с доказването в производството по оспорването на истинността на документ на страната, която е загубила този спор, каквато съществува в ЗГС от 1930 г. Това би създавало повече гаранции, че правото да се оспорва истинността на документ, чието упражняване несъмнено усложнява и забавя процеса, се използва добросъвестно, както и че насрещната страна по-внимателно преценява дали да заяви, че ще се ползва от така оспорения документ, като в допълнение следва да бъде посочено, че такова разбиране се среща и в настоящата съдебна практика и същото е обосновано от относително самостоятелния характер на производството по оспорване на истинността на документи.

Съществена разлика между сегашната уредба и тази в законите от 1892 г. и 1930 г. намираме и във вложената различна концепция по отношение на обявяването на съдебния акт. По отменените закони е предвидено решението, съответно резолюцията да се четат в открито съдебно заседание пред присъстващите страни, като след това в определен инструктивен срок следва да бъдат изготвени мотиви към акта. Настоящата регламентация предвижда постановяване на единен съдебен акт – решение, включващо мотиви и диспозитив, което следва да бъде извършено от съда в установен от закона срок след приключване на съдебното заседание, в което е даден ход на устните състезания и делото е обявено за решаване, а единствено постановяването на част от актовете в наказателния процес е със сходни черти. Но спецификата на гражданското съдопроизводство включва много повече на брой източници на правото – много повече нормативни актове, които регламентират различни аспекти от гражданските отношения, а при наказателния процес по-скоро затрудненията са при разкриването на обективната истина, което следва да бъде осигурено от съда в съдебно заседание независимо от активността или пасивността на страните и съответно изходът на делото не е предпоставен в тази връзка от изпълнение или неизпълнение на задължения, свързани с разпределената тежест на доказване. С оглед на това, за едно гражданско производство принципно е по-добре съдът да разполага с повече време за проучване на нормативната уредба, както и за преценка на установените факти въз основа на предвидените в ГПК правила, след като са събрани доказателствата, ангажирани от страните за доказване на релевантните факти.

Важен въпрос, свързан със съдебните решения, е изискването за това те да съдържат мотиви. Дейността на съдиите по изготвянето на съдебните решения

принципно е една от тези, които им отнемат най-много усилия и време, а тези ресурси следва да се има предвид, че принципно не са неограничени. Нерядко в последните години е поставян въпросът за нормативни промени, които да дадат възможност за някои категории съдебни актове да не се изисква мотивиране, което съответно да спести изразходването на усилия и време, които пък да останат за друга по-съществена дейност. В тази връзка в изложението е изяснено, че в исторически план в нормативната ни уредба съществува прецедент (в ЗГС от 1930 г.) за част от решенията, постановявани от околийските съдилища, да не се изисква те да съдържат мотиви – това са решенията, които съгласно същия закон не подлежат и на обжалване.

Възможността за постановяване на съдебни решения и въобще съдебни актове, които да не съдържат мотиви, е поставяна и на вниманието на Конституционния съд с цел изясняване на съответствието на идеята с нормите на Конституцията. В решението се приема, че изискването за мотивиране се отнася до всички съдебни актове, а не само до тези, с които се разрешават правни спорове, като същевременно законодателят е свободен да определи изисквания за формата, структурата и съдържанието на мотивите при зачитане на установения от основния закон императив всеки съдебен акт да е издаден въз основа на ясни и достъпни (т.е. известни) за всички правни съображения.

Считам, че решението на Конституционния съд не следва да бъде приемано като забрана за търсене на начини за облекчаване на работата на съдилищата, свързана с постановяването на съдебни актове, а по-скоро следва тези опити да продължат, като съответно мотивите на това решение бъдат ползвани като ориентир за това какви изменения е допустимо да бъдат предложени и евентуално приети, така че да не е налице противоречие с Конституцията. Защото следва да се има предвид, че претоварването на съдилища с работа също води до намаляване на интензитета на защитата, която те дават на гражданите, до забавяне на правораздаването и на понижаване на качеството му. Затова е много важно да се намери балансът между изискванията и реалностите, така че правораздаването да не се превръща във формално правоприлагане, без задълбочаване при решаване на отделните казуси.

Няма как да се отрече, че съдебните производства не са еднакви като правна и фактическа сложност. В Наказателно-процесуалния кодекс съществува регламентация, даваща възможност за различно съдържание на мотивите към присъда в случаите на липса на противоречия между доказателствата. За разлика от това, в ГПК регламентацията на съдебното решение, постановено по общия ред, не предвижда такава диференциация – по силата на чл. 236, ал. 2 ГПК, към решението си съдът излага

мотиви, в които се посочват исканията и възраженията на страните, преценката на доказателствата, фактическите констатации и правните изводи на съда. С оглед на изложеното считам, че би било удачно и в ГПК да се предвиди изключение по отношение на изискуемата преценка на доказателствата в случаите, когато между събраните доказателства не са налице противоречия, което би било една малка стъпка, но освен евентуално малкото спестено време от по-краткото решение, следва да се има предвид, че такава промяна би била и сигнал, че законът възприема концепцията, че за дела с ниска фактическа и правна сложност не следва да бъдат полагани същите усилия и да бъде изразходвано същото време за изготвяне на съдебното решение, както при сложните казуси.

Отново във връзка с търсенето на начини за облекчаване на работата на съдиите следва да се има предвид разясненото при разглеждането на регламентацията, основаваща се на ЗГС от 1930 г., т.нар. временно решение, представляващо вид съкратено производство за разглеждането на граждански дела от основния първоинстанционен съд, каквато уредба липсва в актуалния ни закон. От анализа на нормите, касаещи това производството, можем да почерпим идеи, които също е удачно да бъдат поставени на обсъждане с цел евентуално надграждане на действащото законодателство на тази основа. Съществена особеност на това производство е, че след размяната на книжа, съответно осигуряването на възможност на ответника да се запознае с иска и да се защити, за съда съществува възможността да се произнесе по основателността на претенцията в закрито заседание. Следва да се посочи, че подобно предложение за включване на такава възможност в действащия закон също вече е било повдигано. Действително, с оглед на цялостната регламентация на временното решение е видно, че при същото няма ефекта на сила на пресъдено нещо, но същевременно са били ограничени възможностите за обжалване, т.е. в доста от случаите съответният спор е намирал по този ред своето окончателно решение. Несъмнено при наличието на регламентация, която в определени хипотези да допуска постановяването на решение по делото, без преди това да е провеждано открито съдебно заседание, много по-бързо би се стигнало до постановяването на крайния съдебен акт и същевременно би се облекчила работата на съдиите. Такава възможност в закона може да бъде предпоставена например от процесуалното поведение на ответника (дори и само в хипотезата на изрично признание от негова страна), като включително и ако използването ѝ бъде относимо към сравнително малък брой дела, то това също би породило полезен ефект за дейността на съдилищата.

Като отделни въпроси към трета глава от дисертационния труд (извън регламентацията на общия исков процес) са разгледани развитието на заповедното производство в България и развитието на законодателната уредба, касаеща приканването на страните към спогодба. Отделянето на посочените два въпроса и отделното им разглеждане е обусловено от няколко основни причини. Заповедното производство възниква малко след началото на съвременното ни правораздаване и същото е от изключително значение за дейността на основния първоинстанционен съд, както към въпросния исторически период, така и към наши дни. Броят заповедни производства, които първоинстанционните съдилища разглеждат е огромен, съответно огромен е и броят на гражданите и въобще субектите, които се сблъскват с такова производство, респективно този тип дейност на съдилищата. Регламентацията на заповедното производство, а и дейността на съда по него рефлектира върху натовареността на съдилищата, което е обусловено от това какъв брой дела могат да приключат само в рамките на заповедно производство, което по правило отнема много по-малко време и на съда, и на страните, в сравнение с общия исков процес. Тъй като заповедното производство е претърпявало изменения и в миналото, както и продължава да търпи такива и в наши дни, смятам, че има смисъл да се помисли за възстановяването на някои идеи, които са били уредени в отмененото законодателство, които съответно биха могли да подобрят сегашната уредба. Въпросът за развитието на законодателната уредба, касаеща приканването на страните към спогодба, пък е важен, защото стремежът към доброволно уреждане на спора и приключването на делото със спогодба е иманентна черта на първоинстанционния съд, особено на основния първоинстанционен, още от създаването на съдебните учреждения. Неслучайно е и наименованието „мирови съдия”, тъй като то именно акцентира върху помирителната му функция. Посочените два обособени въпроса структурно са поставени към третата глава от изложението, която е посветена на актуалната към настоящия момент уредба и сравнението ѝ с предходните. Това е обусловено от възможността по този начин да бъде направен цялостен преглед на действалите закони по тези материи в по-стегнат вариант, а не на отделни части при разглеждането на общата регламентация за всеки период, като този подход дава възможност по-ясно да бъдат открити положителните и отрицателните черти от всяко нормативно решение.

При изясняването на развитието на процесуалното законодателство, касаещо приканването на страните към спогодба в съдебното производство по граждански дела е констатирано, че през годините е налице известно съкращаване на нормативната

регламентация в тази връзка. Въпреки това, т.е. независимо от формалното наличие на законодателно отстъпление от помирителната функция на съда, особено от засилената такава функция в миналото на основния първоинстанционен съд, то разбирането по този въпрос категорично продължава да бъде, че съдът е длъжен да положи всички възможни усилия в тази насока. Доброволното уреждане на споровете е желан изход от производствата, както за страните, така и за самите съдилища и съответно при едно по-отдадено отношение на съдиите към този въпрос е твърде вероятно повече спореци страни да бъдат мотивирани към спогодба. Значителна помощ в тази насока би могла да бъде дадена от добре работеща система за съдебна медиация, а в тази връзка се полагат значителни усилия, включително и напоследък се обсъжда задълбочено въпросът за въвеждане на задължителна медиация по някои дела. Всички тези усилия биха могли да дадат много положителни резултати, така че към тях следва да се подхожда с необходимото внимание, отговорност и разбиране на важността им.

По отношение на развитието на заповедното производство в България е важно да се каже, че същото е използвано от кредиторите в голям брой случаи, в които същите решават да потърсят съдебна защита на претендираните от тях права, като за сравнение, броят на подадените заявления за издаване на заповеди за изпълнение надвишава значително исковите молби, с които са сезирани съдилищата. В хипотезите, при които вземането на практика не е спорно, но в същото време не е последвало доброволно изпълнение от страна на длъжника, това производство се явява по-бързият и по-евтин начин на снабдяване с изпълнителен титул.

При сравнение и анализ на уредбата на заповедното производство към настоящия момент и тази в периода от 1897 до 1952 г. могат да бъдат изведени два въпроса, които е необходимо да бъдат преценени от гледна точка евентуално надграждане на действащото законодателство.

Първият от тях се състои в това, че ако вместо само издадената въз основа на заявлението заповед за изпълнение, както регламентира действащият към момента закон, на длъжника се връчи и искова молба, съдържаща пълно описание на вземането, с евентуално приложените към нея писмени доказателства и направени други доказателствени искания, то за длъжника и бъдещ ответник ще е налице възможност за по-задълбочена преценка по въпроса дали да подаде възражение. Той ще може да се ориентира още към този момент за това как би протекло исковото производство по предявен установителен иск и дали реално има какви доводи и доказателства да противопостави на заявените от ищеца. Така в крайна сметка длъжникът ще може да

направи по-задълбочена преценка дали има основания да подава възражение, доколкото неоснователното подаване може да му коства понасянето на значителни допълнителни разноси, в някои случаи надвишаващи размера на самото вземане.

Друга съществена разлика между регламентацията на заповедното производство съгласно ЗЗС от 1897 г. и ЗГС от 1930 г., съответно и основа за разсъждения, можем да намерим и в уредбата на въпроса за приложимата погасителна давност по отношение на претендираното вземане към преценката на съда за издаването на заповед за изпълнение. В действащия към настоящия момент закон този въпрос е ирелевантен за съда и независимо от това дали давността е изтекла, което може да бъде изведено от твърдяното настъпване на изискуемостта на вземането, се издава заповед за изпълнение, респективно въпросът може да бъде поставен и изследван само при направено изрично възражение от страна на длъжника в рамките на исковото производство по предявения от заявителя иск за установяване на вземането. От друга страна, налице са множество случаи, при които се достига до провеждането на искови производства по установителни икове, при които длъжникът съобразно разпоредбите на ГПК е необходимо да се представлява от особен представител, при които на практика единственото възможно възражение е това за изтекла погасителна давност, доколкото назначеният от съда адвокат реално не разполага нито с информация, нито с доказателства, за действителното съдържание на правоотношението между кредитора и длъжника. Множество подобни ситуации биха били избегнати, ако съдът разполага с правомощието да преценява дали срещу твърдяното от заявителя вземане би могло основателно да се противопостави възражение за изтекла погасителна давност, като включително се преценяват и евентуалните твърдения за спиране или прекъсване на давността. Посоченото правомощие за съда, компетентен да разгледа заявлението за издаване на заповед за изпълнение би могло да бъде въведено чрез допълнение на действащия към момента Граждански процесуален кодекс, като например към чл. 411, ал. 2, която норма урежда случаите, при които съдът отхвърля заявлението, се добави точка, гласяща следното: срещу вземането може да бъде противопоставено основателно възражение за изтекла погасителна давност, като се преценят включително и твърденията в заявлението за спиране и прекъсване на давността. По този начин би се дала значително по-голяма защита за длъжника, тъй като ако въз основа на твърденията е видно, че погасителната давност следва да е изтекла, то заповед няма да бъде издадена, което пък не пречи на кредитора да защити вземането си по общия ред.

V. НАУЧЕН ПРИНОС

Научният принос, явяващ се резултат от направеното изследване на развитието на първоинстанционното гражданско правораздаване през периода 1878 – 1948 г. и сравнението на тази предходна регламентация с настоящата уредба, се изразява в изясняването на основни въпроси, попадащи в този предмет, както и в изготвянето на предложения за надграждане на действащото ни законодателство.

В рамките на изследването е проследено развитието на първоинстанционното гражданско правораздаване в България в периода от 1878 г. до 1948 г. и е направено сравнение с настоящата уредба, включително са засегнати съответните във времево и предметно отношение разбирания съдебната практика по основни въпроси, касаещи разглеждането на гражданските производства. Показано е и развитието на съдебните учреждения, осъществяващи тази дейност и на вътрешната им организация, както и на начина, по който е обезпечавано в кадрово отношение функционирането им.

Чрез изследването на развитието на законодателната уредба, касаеща приканването на страните към спогодба е изяснена същността на вложената в концепцията за основния първоинстанционен съд в България помирителна функция, която е иманентна негова черта още от създаването на съдебните ни учреждения.

Представянето на основните моменти от развитието на заповедното производство пояснява каква е същността на този институт, както и онагледява различните форми в които се е проявявал. От извършения по този въпрос анализ се открояват удачни законодателни решения, съдържащи се в отменените нормативни актове.

В дисертационния труд е изяснена и същността на доказателствени способности, които вече не са част от действащото ни процесуално право, респективно към момента не е налице актуална съдебна практика, която да е относима и да пояснява същите.

Направени са следните предложения за надграждане на актуалното законодателство:

- Въвеждане на правомощие за съдебните помощници да се произнасят самостоятелно по определени въпроси, касаещи администрирането на делата, изведено въз основа на изследването на съществуващата уредба на кандидатите за съдебна длъжност;

- Императивно регламентиране на местната подсъдност по искове срещу кредитополучател (който е потребител), по силата на което същите да бъдат

предявявани пред съда по настоящия адрес на ответника, съответно при липса на такъв по постоянния, независимо дали искът е насочен и срещу други лица и едновременно с това наличието на правомощие на съда да следи служебно за тази подсъдност, с цел препятстване на злоупотреба с правото на ищеца на избор на компетентен съд, с което респективно да се нарушават правата на по-уязвимата страна в правоотношението;

- Въвеждане на задължение за гражданския съд винаги да изготвя проект за доклад по делото и да запознава с него страните преди първото открито съдебно заседание, освен в случаите, когато това изготвяне е невъзможно, поради това, че се налага изясняване и конкретизиране на фактическите твърдения на страните, което се налага да бъде извършено в съдебно заседание. Предложението е изведено въз основа на анализа на вплетеното в предходната законодателна уредба разбиране за необходимостта и задължителността на доклада по делото, респективно значението на същия;

- Регламентиране в ГПК на възлагането на разноските, свързани с производството по оспорването на истинността на документ на страната, която е загубила този спор, с цел създаване на гаранция, че това право се използва добросъвестно от оспорващия и избягване на неоснователното забавяне на процеса;

- Въвеждане на изключение по отношение на изискуемата преценка на доказателствата при постановяването на съдебното решение в случаите, когато между събраните доказателства не са налице противоречия, по аналогия от съществуващата възможност в НПК. Това, освен спестяване на време на съдиите, би било и сигнал, че законът възприема концепцията, че за дела с ниска фактическа и правна сложност не следва да бъдат полагани същите усилия и да бъде изразходвано същото време за изготвяне на съдебното решение, както при сложните казуси, респективно съществените усилия следва да насочени именно към последните;

- Регламентиране на възможността за постановяването на съдебно решение по гражданско дело в определени хипотези, без преди това да е провеждано открито съдебно заседание, което е изведено въз основа на изследването на съществуващото производство по постановяване на временно решение;

- Надграждане на регламентацията, касаеща заповедното производство чрез въвеждане на правилото на длъжника се връчи искова молба, съдържаща пълно описание на вземането, с евентуално приложените към нея писмени доказателства и направени други доказателствени искания, вместо само издадената въз основа на заявлението заповед за изпълнение, както регламентира действащият към момента

закон. Така за него би била налице възможност за по-задълбочена преценка по въпроса дали да подаде възражение и да си спести понасянето на значителни допълнителни разноси, в някои случаи надвишаващи размера на самото вземане, ако възражението се окаже неоснователно;

- Въвеждане на правомощие на съда в заповедното производство да извършва преценка за изтекла погасителна давност по отношение на претендираното вземане, като се преценяват включително и твърденията в заявлението за спирането и прекъсването ѝ. По този начин би се дала значително по-голяма защита за длъжника, тъй като ако въз основа на твърденията е видно, че погасителната давност следва да е изтекла, то заповед няма да бъде издадена, което пък не пречи на кредитора да защити вземането си по общия ред.

Резултатите от настоящия изследователски труд са послужили за изготвянето на следните публикации:

- „Историята на Софийски районен съд през призмата на уредбата на основния първоинстанционен съд в България” – публикувана в списание „Общество и право“, бр. 8/2021 г.

- „Развитие на законодателството относно приканването на страните към спогодба в съдебното производство“ – публикувана в списание „Общество и право“, бр. 10/2021 г.

- Доклад на тема „Развитие на заповедното производство в България”, изнесен на XI-та национална конференция на докторантите, постдокторантите и младите учени в областта на правните науки, организирана от ИДП при БАН, 2-4 юли 2021 г., гр. Казанлък, който е приет за публикуване в „Сборник с доклади от XI-та национална конференция на докторантите, постдокторантите и младите учени в областта на правните науки”, ИДП-БАН, 2021 г.

VI. БИБЛИОГРАФИЯ

НОРМАТИВНИ АКТОВЕ:

Временни правила за устройството на съдебната част в България 1878 г., утвърдени от Руския императорски комисар на 24.08.1878 г.

Указ № 113 за устройство на съдилищата 1879 г. Обн. ДВ, бр. 5 от 25.08.1879 г., отм. със Закона за устройство на съдилищата от 1880 г. (ДВ, бр. 47 от 1880 г.)

Устав за гражданското съдопроизводство на мировите съдии от 1880 г. Обн. ДВ, бр. 49 от 04.06.1880 г.

Закон за устройство на съдилищата от 1880 г. Обн. ДВ, бр. 47 от 1880 г. Отменен със Закона за устройство на съдилищата от 1883 г. (ДВ, бр. 16 от 1883 г.)

Закон за гражданското съдопроизводство от 1892 г., Обн., ДВ бр. 31/8.02.1892г.

Закон за устройство на съдилищата от 1883 г. Обн. ДВ, бр. 16 от 1883 г. Отменен със Закона за устройство на съдилищата от 1889 г. (ДВ, бр. 7 от 1899 г.)

Закон за заповедното съдопроизводство от 1897 г. Обн. ДВ, бр. 277 от 15.12.1897г.

Закон за общинските съдилища от 1897 г.

Закон за устройство на съдилищата от 1899 г. Обн. ДВ, бр. 7 от 1899 г. Отменен със Закона за устройство на съдилищата от 1926 г.

Закон за подвижните мирови съдии 1920 г. Обн. ДВ, бр. 101 от 1920 г.

Закон за устройство на съдилищата от 1926 г. Обн. ДВ, бр. 226 от 1926 г. Отменен с Наредбата-закон за устройство на съдилищата от 1934 г. (ДВ, бр. 182 от 1934 г.)

Закон за гражданското съдопроизводство от 1930 г. Обн., ДВ, бр. 246 от 01.02.1930 г.

Наредба-закон за устройство на съдилищата от 1934 г. Обн. ДВ, бр. 182 от 1934 г. Отменена със Закона за устройство на съдилищата от 1948 г. (ДВ, бр. 70 от 1948 г.)

Закон за устройство на народните съдилища от 1948 г. Обн. ДВ, бр. 70 от 1948 г.

НАУЧНА ЛИТЕРАТУРА (ИСТОРИЧЕСКА И ПРАВНА)

Абрашев, П., Гражданско съдопроизводство (лекции). София, издателство „Царска придворна печатница“, 1914г., том I

Абрашев, П., Гражданско съдопроизводство (лекции). София, издателство „Царска придворна печатница“, 1914г., том II

Абрашев, П., Гражданско съдопроизводство (лекции). София, издателство „Царска придворна печатница“, 1914г., том III

Близнашки, Г. Конституция на Българското царство. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019 г., 169 стр.

Василев, Владимир, Намесата на съда в гражданския процес. Седмичен юридически вестник Право, год. IV, бр. 16/18.04.1915г.

Велчев, С. П.. Ръководство по углавния процес, том II. София, Придворна печатница, 1924 г.

Велчев, С. Върховен касационен съд в полувековна България 1878 – 1928 г.

Вълканов, В., Трифонова, Ж. Подбрани извори за историята на българската държава и право. Варна, издателство на ВСУ „Черноризец Храбър“, 2006 г.

Габровски, М. Организация на съдебната власт в България. В: 60 години българско правосъдие (1878-1941). Юбилеен сборник. София, Министерство на правосъдието, 1941 г.

Георгиев, Ив. П., За решителната клетва. Седмичен юридически вестник Право, год. V, бр. 5/08.11.1919г.

Гиргинов, А. Държавното устройство на България (Поредица Българско юридическо наследство, въстъпителна студия и научна редакция проф. Екатерина Михайлова), София, Издателство Нов български университет, 2021 г.

Дневници на Второто Обикновено Народно събрание (Стенографически протоколи). София, Книгопечатница на Янко С. Ковачев, 1880 г.

Йерусалимов, Б. За кодификацията. В: 60 години българско правосъдие (1878-1941). Юбилеен сборник, Министерство на правосъдието, 1941 г.

Йочев, Е. История на законодателството на Княжество България. Русе, Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2006 г.

Йочев, Е. Съдоустройството в България. История, принципи, институти 1879 – 1944 г., Русе, Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2011 г.

Йочев, Е. История на българската държава и право (от Освобождението до 40-те години на XX век). София, Сноумод ДФ, 2014 г.

Йочев, Е. Няколко думи за законите за устройството на съдилищата, съдебните райони и териториалното разположение на съдилищата в България 1878 – 1944 г., www.sadebnopravo.bg, 2016 г.

Йочев, Е. 135 години от приемането на първия български Закон за устройство на съдилищата, www.sadebnopravo.bg, 2016 г.

Йочев, Е. Несменяемостта на съдиите и прокурорите (1879 - 1944), издател Съюз на съдиите в България, 2020 г.

Каблешков, А. Няколко думи върху Закона за изменение Закона за устройство на съдилищата от 12 януарий 1899 г. Юрид. списание, 11.1899, № 9

Каранджулов, Иван, За проекта за изменение и допълнение закона за Гражданското съдопроизводство. Седмичен юридически вестник Право, год. V, бр. 26/08.11.1920г.

Колев, Т. Логика в правораздаването, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010 г.

Колев, Т. Дискреционна власт и вътрешно убеждение на съдията, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013 г.

Кючуков. В. Хр., Законопроект за изменение на закона за устройство на съдилищата. Седмичен юридически вестник Право, год. I, бр. 31/26.11.1911г.

Мирков, Т. Нашето правосъдие. Пловдив, печатница Труд на П. Беловежков, 1907 г.

Михайлова, Е. Парламентаризъм и правова държава в България: Принципи и практики, София, Издателство Нов български университет, 2012 г.

Михайлова, Е. Тоталитарната държава и право в България 1944-1948 г., София, Издателство Нов български университет, 2016 г.

Силяновски, Д., Гражданско съдопроизводство. София, придворна печатница – А. Д., 1938 г., част Първа

Силяновски, Д., Гражданско съдопроизводство. София, придворна печатница – А. Д., 1938 г., част Втора

Силяновски, Д., Гражданско съдопроизводство. София, печатница „Художник“, 1943г., том III

Статистически годишник на Българското царство. Година трета: 1911. Издателство: Главна дирекция на статистиката; Държавна печатница; София, 1914 г.

Стоев, Н., Критически обзор из съдебната ни практика. За местното дознание. Седмичен юридически вестник Право, год. II, бр. 31/1912г.

Токушев, Д. Съдебната власт в България. София, Сиби, 2003 г., 422 стр.

Токушев, Д. Извори за историята на българската държава и право. София, печатница на СУ „Св. Климент Охридски“, 1983 г., 257 стр.

Хранов, Димитър, За кандидатите при мировите съдии. Седмичен юридически вестник Право, год. III, бр. 42/22.11.1914г.

Хр. С, Мирови съдия, Бележки по Закона за подвижните Мирови съдилища. Седмичен юридически вестник Право, год. IV, бр. 22/1920г.

Bonchovski, P. Evidence in Civil Law-Bulgaria. 2015, https://www.pf.um.si/site/assets/files/3223/evidence_in_civil_law_-_bulgaria.pdf.